

Ked' sa ekonómia stretne s čudami bežného života

Chcete vedieť, či s dobrými známami v škole súvisí viac to, či majú rodičia doma veľa kníh alebo to, či z nich každý večer niečo svojmu dieťaťu čítajú? Či sa realitné kancelárie naozaj pokúšajú predat' váš byt či dom za najvyššiu možnú cenu? Prečo si drogoví dileri v Amerike väčšinou nemôžu dovoliť vlastný dom a bývajú u rodičov? Je pre dieťa nebezpečnejšia strelná zbraň v dome alebo bazén za domom? Má meno dieťaťu vplyv na jeho ďalší osud?

Na tieto otázky a mnohé ďalšie sa pokúša odpovedať kniha, ktorú na jeseň minulého roka vydal americký ekonóm Steven Levitt v spolupráci s novinárom Stephenom Dubnerom. Levitt, ktorý je nositeľom prestížnej Batesovej ceny pre najlepšieho ekonóma do 40 rokov, vidí hlavný zmysel svojho výskumu v snahe zodpovedať otázky každodenného života nie na základe pocitov, morálneho kompasu či názorov, ale na základe faktov. Preto niektoré odpovede znejú neuveriteľne, iné priam urážlivo.

Obyčajní drogoví dileri si väčšinou nemôžu dovoliť vlastné bývanie, pretože zarábajú menej ako minimálnu mzdu. (Levitt to zistil na základe získaných „účtovných“ kníh istého chicagského gangu.) Napriek tomu nezamieria za prácou do McDonaldu, pretože dúfajú, že sa prepracujú do drogovej elity, ktorá si môže dovoliť domov hneď niekoľko.

Akokoľvek to znie neuveriteľne, počet kníh v dome súvisí so známami v škole, ale čítanie deťom nie. Príčina nie je zatiaľ jasná, ale Levitt prišiel s nasledovnou hypotézou: počet kníh v dome je indikátor vzdelania rodičov a ich vzťahu k vzdelanosti. Vzdelanie rodičov a ich vzťah k vzdelanosti významne ovplyvňujú známky detí a preto je počet kníh dobrým príznakom, aj keď nie príčinou toho, ako sa deti budú učiť. Rovnako ako je drahé auto príznakom bohatstva rodiny, ale nespôsobuje ho. Naopak, čítanie kníh, rovnako ako mnoho iných vecí, ktoré rodičia robia, má podľa výskumov veľmi obmedzený vplyv na vývoj dieťaťa. Tento prekvapujúci záver je tou šokujúcejšou časťou Levittovej analýzy.

Pre dieťa je stokrát nebezpečnejšie žiť v dome s bazénom ako v dome so strelnou zbraňou, realitní agenti predávajú v priemere váš dom za menej, ako keby oni sami boli predajcami a meno žiadny vplyv na osud nemá, aj keď niektoré mená sú štatisticky spojené s lepším a iné s horším osudom. Prečo je to tak a najmä ako sa takéto výsledky dajú získať – to si už musíte prečítať v knihe, ktorá má zvláštny názov Freakonomics, čo by sa do slovenčiny dalo najlepšie preložiť ako Čudonómia, teda náuka o zvláštnych javoch.

Čudonómia je nielen zábavná, ale i veľmi dôležitá kniha. V prvom rade obsahuje množstvo konkrétnych, väčšinou zábavných, no často užitočných záverov. Z pohľadu slovenského čitateľa však jej význam možno vidieť aj v spôsobe vedeckého myslenia, ktorý prezentuje a ktorý v našich spoločenských vedách vrátane ekonómie zatiaľ nie vždy prevláda. Uvedený prístup je veľmi jednoduchý. Ak nájdem zaujímavú otázku, sformulujem na základe vlastných názorov a skúsenosti iných navrhovanú odpoveď. Zatiaľ nič osobitne vedeckého. Veda však od čias Galileiho pridáva dva kľúčové kroky: musím mať merateľné údaje získané pozorovaním reality, ktoré umožňujú overiť, či moja odpoveď je pravdivá alebo nie. Následne vykonám overenie a ak dáta potvrdia môj názor, môžem svoje výsledky zverejniť. Ak nie, vraciam sa na začiatok. Znie vám to samozrejme? Z pohľadu moderného človeka to aj samozrejme je, ale pri čítaní vedeckých časopisov lokálnej proveniencie sa možno stretnúť s článkami, ktoré tvrdenia autora vydávajú za fakty alebo pre istotu žiadne tvrdenia neobsahujú a stačí im prerozprávanie toho, čo už zistili iní.

Čudonómia však nie je len príkladom všeobecného vedeckého spôsobu myslenia, ale najmä ekonomického spôsobu myslenia. Snaží sa svoje zistenia oddeliť od ich morálnej a politickej interpretácie. Ak v Chicagu štát každoročne dáva testovať žiakov základných škôl z kľúčových predmetov a na základe toho hodnotí učiteľov, ekonómia predpokladá, že učitelia budú mať motiváciu pri testoch podvádzať a svojim žiakom pomáhať. Preto z ekonomického uhla pohľadu stojí za to zmerať, či výsledky nevykazujú určité zvláštnosti. Ak zistíte, že v niektorých triedach väčšina žiakov správne zodpovedala najťažšie otázky, aj keď tie isté deti často nezvládli oveľa jednoduchšie problémy, asi sa dialo niečo nekalé. Ak tie isté deti o rok neskôr vykázali významne horšie výsledky, máte štatistický dôkaz podvodov aj bez toho, aby ste učiteľa prichytili pri čine. Ekonómia nehovorí o tom, koľko percent učiteľov bude podvádzať (odhady v USA sa pohybujú od 5 do 35%), ale tvrdí, že čím väčšia motivácia dosahovať vynikajúce výsledky testov, tým motivácia rastie. Ekonómia nehovorí o tom, či sú učitelia morálni alebo nemorálni, ale naznačuje, že ak chceme mať istotu nezmanipulovaných výsledkov, je lepšie, aby testy neadministrovali tí, ktorí majú motiváciu ovplyvňovať ich.

Tento prístup môže viesť k veľmi kontroverzným záverom. Levitt napríklad v knihe vysvetľuje detaily svojej výskumnej práce, podľa ktorej najvýznamnejším faktorom pri klesajúcej kriminalite v USA za posledných 15 rokov je legalizácia potratov v roku 1973. Keďže nechcené deti majú štatisticky oveľa významnejšiu pravdepodobnosť, že sa z nich stanú zločinci, legalizácia interrupcií znamená, že medzi miliónmi nenarodených detí sú budúci zločinci zastúpení oveľa výraznejšie ako medzi deťmi narodenými. Uvedené zistenie by vyvolalo obrovské vášne aj keby bolo štatisticky nespochybniteľné a od zverejnenia sa našli vedci, ktorí ho odborne spochybňujú. Cieľom Čudonómie však nie je obhajovať ani kritizovať interrupcie, ale zistiť, čo bolo príčinou výrazného a neočakávaného poklesu zločinnosti. Zároveň však autor neváha svoje zistenia zverejniť aj v prípade, že sú ťažko stráviteľné.

Zatiaľ nie je známe, kedy Čudonómia vyjde po slovensky alebo česky. V originále sa dá kúpiť z britského či nemeckého Amazonu a do mesiaca by mala vyjsť po nemecky. Pre ostatných možno ponúknuť nádej, že knihy so silným ohlasom na medzinárodnom trhu sa väčšinou do roka až dvoch preložia aspoň do češtiny. Ako stručný a mimoriadne dobre napísaný úvod do ekonomického spôsobu myslenia ju možno len odporučiť.

Miroslav Beblavý
Štátny tajomník MPSVR SR

Recenzia Miroslava Beblavého Keď sa ekonómia stretne s čudami bežného života, publikovaná v SME 26. 1., je článkom zo série rešerší nedávno publikovaných významných ekonomických kníh, ktoré sú súčasťou projektu INEKO podporeného Nadáciou SPP.